

Sáfi Csaba

A határon túli oroszok/orszájkúak problematikájának megjelenése az orosz politikában az 1991-2011 közötti időszakban¹

A kelet-ukrajnai eseményeknek, illetve a kiéleződött orosz-ukrán konfliktusnak köszönhetően a szovjet utódállamokban maradt orosz/orosz ajkú lakosság helyzete az elmúlt évben ismételtén a külpolitikai érdeklődés középpontjába került. Ha egy kicsit szélesebb értelemben és tágabb földrajzi dimenzióban tekintünk a máig megoldatlan nemzeti, nyelvi, kisebbségi kérdéskörre, nem szabad megfeledkezni arról, hogy Ukrajna nem csak a mintegy 10 milliányi etnikai orosz és még ettől is több orosz ajkú hazája, de otthona több tucat egyéb nemzetiségnek, így a hivatalos adatok szerint 155 ezer őshonos magyar nemzeti közösségnek is.

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy bemutassa miként jelent meg kontinensünk legnagyobb etnikai és nyelvi kisebbségének a problematikája a függetlenné vált Oroszország politikájában és mik ezen politika sikertelenségének az okai.

A dolgozat bemutatja, hogy az orosz kormány, a politikai elit, illetve maga az orosz társadalom is ugyanazokra vagy nagyon hasonló nyelvi, etnikai, kulturális, vallási, gazdasági, asszimilációs problémákra vagy éppen (kettős)állampolgársági, illetve az anyaországba történő át- vagy visszatelepülési kérdésekre keresi a maga sajátos válaszait, mint amelyekkel Magyarország is szembesülni kényszerül folyamatosan 1920 óta.

¹ A tanulmány nem kíván foglalkozni a 2013-ban elkezdődött ukrán válsággal. A szerző álláspontja szerint az ukrajnai események háttérben elsősorban geopolitikai és nem kisebbségi problémák húzódnak meg. Ez még akkor is így van, ha a kisebbségi elem a helyi és a nemzetközi közvélemény előtt is erősen manifesztaódott, illetve az ukrajnai oroszok/orszájkúak helyzete és problematikája mindkét fél részéről erős mobilizációs tényezőként jelenik meg (oroszgyűlölet vs. ukránellenesség). Véleményem szerint az ukrajnai helyzet kisebbségi szempontból történő elemzését külön tanulmányban szükséges feldolgozni.

Látni fogjuk, hogy az új orosz politikai vezetés számára az utódállamokban maradt oroszországi honfitársak problematikája olyan kihívásként jelent meg, amellyel a mai napig nem tudtak megbírozni. Sőt, a stratégiai koncepció hiányából fakadóan még a kérdéskör egységes megközelítéséről sem beszélhetünk.

A tanulmány példák bemutatásán keresztül arra is kitér, hogy a határon túli oroszokkal/orosz ajkúakkal kapcsolatos politika megvalósításával szemben milyen negatív kritikák fogalmazódtak meg mind a társadalomban, mind magában a politikai elitben, illetve a kérdéskör miként jelent meg a 2000-es elnökválasztási kampányban, belpolitikai csatározásokban, valamint Türkmenisztán esetében hogyan vált egy energiapolitikai játszma részévé.

A dolgozat a fent említetteket néhány magyar analógiával, példával egészíti ki és von párhuzamot a határon túli orosz/orosz ajkú és magyar kisebbség helyzetének a kezelésével kapcsolatban.

Határon túli oroszok/orszájkúak: új kihívás az orosz politika számára

A Szovjetunió fölbomlása óta eltelt bő két évtizedben Oroszországban, ha lassan is, de mind a politika, mind az egyén szintjén megváltozott a határ túloldalára került orosz/orosz ajkú lakossággal kapcsolatos viszony. Amint az újonnan függetlenné vált tagköztársaságok szuverenitása megszilárdult és az egykori adminisztratív határok valódi elválasztó vonallá váltak, egyre inkább külföldiként kezdték nemcsak tekinteni, de kezelni is azokat az oroszokat/orosz ajkúakat, akik nemzeti hovatartozásukat megőrizve csupán a történelem szeszélye és az egykor mestersegesen meghúzott határok következtében kerültek más államok fönhatósága alá.

Az új államok megerősödésével párhuzamosan lassan elindult egy másik folyamat is, amelyet az utódállamok régi/új politikai eliteje is erőteljesen támogatott. A FÁK országokban létrejött új politikai, társadalmi és kulturális keretek hatással voltak az ott élő, ott maradt orosz/orosz ajkú népességre is. Államonként, sőt még államokon belül is eltérő

mértékben és intenzitással, de folytatódott egy olyan orosz/orosz ajkú közösség kialakulásának – a még a szovjet időszakban elkezdődött – lassú folyamata, amely kezdett különbséget mutatni az anyaországban maradt többségi nemzethez képest. Ennek a folyamatnak, ahogy a határon túli magyar példák is mutatják, két oldala van. Ez egyrészt megkönnyíti az új feltételekhez való alkalmazkodást, elősegíti, hogy a kötelezettségek mellett teljes jogú állampolgárként élhessenek mindazokkal a jogokkal és lehetőségekkel, amelyekkel a többségi nemzethez tartozók is rendelkeznek. Másrésztől viszont meg kell találni azt a határvonalat, amely mindezt úgy teszi lehetővé, hogy továbbra is megőrizhessék, ápolhassák és fejleszthessék nemzeti önazonosságukat, nyelvüket, kultúrájukat, oktatási intézményeiket, nemzeti szokásaikat. Ráadásul úgy, hogy mindezek a második, harmadik, negyedik, stb. generáció számára is biztosítva legyenek. Vagyis, minél kisebb mértékben valósuljon meg az egyébként bizonyos határok mellett természetes folyamatnak is tekinthető asszimiláció, illetve a harmadik állomokba történő migráció. Ez utóbbi ugyanis egyszerre jelent veszteséget az anyaország és a jelenlegi lakóhely/állampolgárság szerinti állam számára. Az emigrációval az anyaország a népesség utánpótlás szempontjából fontos potenciális hazatelepülőket veszti el, vagy a még meglévő orosz etnikai és/vagy nyelvi jelenlétet csökkenti. Az utódállam pedig a népességcsökkenés mellett potenciális munkaerőt is veszít.

A határon túli oroszok/orosz ajkúak asszimilációja, illetve az ő és az anyaországiak közötti különbségek hangoztatása erőteljesen élvezi a régi/új nemzeti politikai elitek támogatását is. A cél, hogy az utódállamok orosz/orosz ajkú lakossága egyre kevésbé igazodjon az anyaországhoz, egyre kevésbé tekintsen rá mint tájékozódási pontra. De az utódállamokban nemcsak az oroszok/orosz ajkúak, de számos más – különösen az őshonos – kisebbségek is a saját anyaországaikra tekintenek tájékozódási pontként. Ukrajnában a kárpátaljai magyar közösséggel és szervezeteivel kapcsolatban is gyakran elhangzik az a vád, hogy elsősorban Magyarországra és Budapestre tekintenek és az ország Kárpátokon túli területeire, beleértve Kijevet is, már alig fordítanak figyelmet. A történelmi előzményeken és a földrajzi adottságokon kívül ebben az ukrán szempontból negatív jelenség kialakulásában az ukrán poli-

tika is aktív szerepet játszott. Azzal, hogy az ukrán állam, a nacionalista politikai elit eddig nem volt képes vagy nem akart olyan perspektívát, jövőképet fölmutatni a nemzeti kisebbségek, többek között az őshonos oroszok, magyarok, lengyelek, románok, moldávok, stb. számára, amely valóban vonzó országgá tette volna számukra Ukrajnát, csak azt érte el, hogy a nemzeti kisebbségek egyre nagyobb mértékben anyaországaik felé orientálódnak.

A függetlenné vált egykori tagköztársaságokban az orosz/orosz ajkú lakosságtól és annak szeparatizmusától való félelem a szovjet állam felbomlását követő első két évtizedben gyakorlati szempontból nem jelentett különösen nagy veszélyt sem az utódállamokban, sem a nemzetközi politikai közvélemény számára. Legalábbis az ukrán válság kitöréséig, a Krím Oroszországhoz való csatolásáig erre utaló jelek nem voltak. Az ukrán válságig az utódállamok szuverenitása és területi integritása – Moldova és Grúzia kivételével² – tartósabbnak bizonyult,³ mint amit a függetlenné váláskor az államok akkori etnikai/nyelvi/felekezeti összetétele⁴ alapján föltételezni lehetett.

A Szovjetunió szétesése óta eltelt első két évtizedben a határon túli orosz/orosz ajkú lakosság nem tudta sem a bel-, sem a külpolitikában azt a szerepet betölteni, amelyre meglévő adottságaik feljogosíthatták volna őket. Ennek oka az „orosz kérdés” túlpolitizáltságában keresendő, amely

² Moldova és Grúzia a függetlenség elnyerése óta de facto nem tudta/nem volt képes területi fennhatóságát a szakadár Dnyeszter-mellékre, illetve Abháziára és Dél-Oszétiára kiterjeszteni. Ezek a területek így soha sem integrálódtak a független Moldovába és Grúziába. Ennek megfelelően az említett területek elvesztése sem a függetlenség elnyerését követő időszakban, hanem azzal szinte teljesen egy időben, azzal párhuzamosan következett be. Továbbá, egyik terület elvesztésében sem az orosz etnikai faktor játszott a döntő szerepet, hanem magának a függetlenné válásnak a következményei voltak, melynek előzményei a sztálini belső határookra vezethetők vissza. A szovjet tagköztársaságok között mesterségesen meghúzott belső határok problémája több utódállam között a mai napig konfliktusforrásként jelenik meg.

³ Az Örményország és Azerbajdzsán közötti Hegyi-Karabahh kapcsolatos konfliktus egyrészt még a szovjet időszakban elkezdődött, másrészt a probléma az „oroszkérdéssel” sincs összefüggésben.

⁴ Georg Brunner: Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában, A Magyarországi kutatás könyvtára, Budapest, 1995, 78-86.

mind Oroszországon belül, mind az utódállamokban, mind a nemzetközi szervezeteken és nemzetközi politikai életen, illetve a közvéleményen belül megfigyelhető volt.⁵ Az orosz/orosz ajkú népesség helyzetét nemcsak az utódállamokban, de Oroszországon belül is számos esetben a személyes politikai ambíciók érdekében használták föl, illetve az egyik olyan eszközévé vált a végrehajtó hatalom bírálatának, amely még a választási kampányokban is szerepet kapott.⁶

Negatív kritikák

A kettős állampolgárság megadásának elmaradása már e kezdeti időszakban éles politikai reakciókat váltott ki. Még befolyásos oroszországi politikusok is azon a véleményen voltak, hogy a határon túli oroszok millióit önként magukra hagyták és közben még az orosz állampolgárság automatikus megszerzésének a lehetőségét is megtagadták tőlük.⁷ Habár, a kettős állampolgárság körüli kérdés – ahogy azt a magyar példa is mutatja – valóban nagyon érzékeny, mégis jól látszik, hogy ez kezdetektől fogva milyen előkelő helyet foglalt el a határon túli oroszországi honfitársakkal kapcsolatos politikai és közgondolkodásban.

Az ezredfordulót követő években a határon túli orosz/orosz ajkú politika végrehajtásával kapcsolatban súlyos kritikák fogalmazódtak meg az orosz külügyminisztériummal és külképviselletekkel szemben

⁵ Az ukrán válság kisebbségi szempontból egyik negatív következménye Közép- és Kelet-Európában a kollektív kisebbségi, nyelvi, kulturális jogok korlátozása lehet, amely nem csak az oroszokat/orosz ajkúakat, de a többi, különösen az őshonos nemzeti, nyelvi, vallási/felekezeti kisebbségeket is hátrányosan érintheti.

⁶ Konsztantinova, Natalja: Problema resajetszja szovmesztnimi uszilijami. Boleje 150 organizacij v Rosszii pitajutszja pomocs bívsimi szograzsdanam. *Nyezaviszimaja gazeta*, 31 október 1995; Zatulin, Konsztantyin (szerk): *Ról institutov grazhdanskogo obschetstva v formirovanii sovremennoj diasporalnoj politiki Rossijszkoj Federacii*. Moszkva: Isztyitut Diasporii i Integracii, Isztyitut sztran SZNG, 2011:86-87.

⁷ Popov, Gavril: Nacionalnosztyi Rosszii. *Nyezaviszimaja gazeta*, 12 április 2000. Letöltés helye: http://www.ng.ru/ideas/2000-04-12/8_popov.html; letöltés ideje: 2015.03.21.

is.⁸ Az ukrainai válságig az orosz külügyminisztérium – a Baltikumot kivéve – az utódállamokban élő oroszokat/orosz ajkúakat ért jogsértésekkel kapcsolatban is általában erőtlenül hallatta szavát. Hasonlóan a Magyarországgal szomszédos országokhoz, a szovjet utódállamokban, de különösen a közép-ázsiai országokban, az oroszországi honfitársakat, sőt az orosz állampolgárokat ért sérelmek elleni orosz föllépés elmaradása a régi/új politikai elit értékrendjében gyengeségként jelenik meg. Oroszország azzal, hogy még állampolgárait sem védte meg a „közelkülföldön”, mind belföldön, mind az utódállamokban élő orosz/orosz ajkúak előtt saját magát hiteltelennitette el és tovább erősítette azt a meglévő közép-ázsiai politikai hagyományt, melyben az ország vezetői despotaként viselkedve a lakosságra alattvalóikként tekintenek. A megfogalmazás kétség kívül sarkos, de mindenképpen kifejezi azt az Oroszországban széleskörűen elterjedt nézetet, hogy az orosz politikai vezetés a 2000-es évek elejéig a gyakorlatban nem sokat tett az utódállamokban élő oroszok/orosz ajkúak helyzetének javítása érdekében.

Mindezek egyenes folytatásaként voltak értékelhetőek a határon túli orosz/orosz ajkú szervezetek finanszírozása körüli anomáliák. Az akkori helyzetet szemléletesen jellemzi, hogy maguk az orosz külügyminisztérium dolgozói is számos esetben kritikával illették a határon túli oroszországi honfitársak támogatásra szánt szűkös költségvetési források felhasználásának a gyakorlatát. Az orosz támogatások számos esetben jól jövedelmező bevételként, megélhetést biztosító forrásként jelentek meg.⁹ Mindezek ismeretében nem véletlen, hogy a határon túli orosz szervezetek szinte osztódással jöttek létre.

⁸ Rosztovszkij, Mihail: Nyeboszkreb na kurih nozskah. O csom MIDovci govorját sepetom? „MK” 11 október 2002; Letöltés helye: <http://www.mk.ru/old/article/2002/10/11/161049>; letöltés ideje: 2015.03.21.; Poloszkova, Tatjana 2002-es budapesti látogatásán, a szerzővel a Határon Túli Magyarok Hivatalában folytatott beszélgetésén szintén említést tett az orosz külügyminisztérium nem megfelelő hozzáállásáról és a témával foglalkozó munkatársainál sok esetben megfigyelhető felkészületlenségéről.

⁹ Poloszkova, Tatjana: Dialog bugyet trudnim. *Nyezaviszimaj gazeta*, 10 október 2001; Letöltés helye: http://www.ng.ru/cis/2001-10-10/5_dialogue.html; letöltés ideje: 2015.03.21.

Az 1990-es évek határon túli oroszok támogatásával kapcsolatos politikájáról kialakult negatív vélemény nemcsak az utódállamok orosz/orosz ajkú lakossága körében volt megfigyelhető. A krími válságig Oroszországon belül is egyre hangosabban hallatszottak olyan kritikus hangok, amelyek szerint Oroszország az egyetlen olyan anyaország, amelynél a nemzeti érdekek nem foglalják magukba a határon túli honfitársak jogainak védelmét. Sőt, olyan vélemények is népszerűek voltak, amelyek szerint Oroszország – egyedüli példaként – úgy támogatta saját költségvetési eszközeivel és egyéb kedvezményekkel a FÁK államokat, hogy azok ezeket a forrásokat többek között az ott élő oroszországi honfitársak további diszkriminációjára használták föl, téve őket ezzel másod vagy harmadrendű állampolgárokká.¹⁰

Az oroszkérdés az oroszországi választásokon

A határon túli oroszok/orosz ajkúak az oroszországi választási kampányokban is szerepeltek. A 2003-as parlamenti választási kampányban készült el az a törvénytervezet, amely december első vasárnapját a külhoni honfitársak napjává nyilvánította volna.¹¹ Az orosz politikai elitnek a határon túli oroszországi honfitársakkal kapcsolatos nézeteit a leginkább Aman Tulajev elnökjelölti programjaiban lehet egy helyen megtalálni. Programja összesűrítette mindazt, ami az utódállamok orosz/orosz ajkú lakosságának támogatásával kapcsolatban addig napvilágot

¹⁰ Ajrapetrova, Natalja: V. Putyin i rosszijszkije szootyecsetvennyiki. *Nyezaviszimaja gazeta*, 23 fevralja 2000.; Letöltés helye: http://www.ng.ru/cis/2000-11-23/5_nopolitics.html; letöltés ideje: 2015.04.01.

¹¹ V Rosszii mozset pojavityszja novij prazdnyik – Gyeny szootyecsetvennyika. *Tatcenter.ru*, 17 nojabrja 2003, Letöltés helye: <http://www.tatcenter.ru/cgi-bin/search.pl>; letöltés ideje: 2015.04.01. Hogy a politika malmai mennyire lassan örölnek, jól mutatja, hogy több mint egy évtizeddel később a németországi orosz nagykövet a pravoszláv naptár szerinti újév napját említette az oroszországi honfitársak nem hivatalos ünnepeként. *Esty takoj prazdnik Gyeny szootecsesztbennika*. Letöltés helye: <http://www.rusevik.ru/obschesvo/21321-est-takoy-prazdnik-den-sootechestvennika.html>; letöltés ideje: 2015.01.01.

látott. Szervezeti oldalról ő is elsőrendű feladatnak tekintette a határon túliak szétaprózott szervezeti struktúrájának a megszüntetését, amely komoly akadálya a hatékony érdekképviseletnek és érdekvédelemnek. Gazdasági oldalról viszont azok a nézetek köszöntek vissza programjában, amelyek a határon túliak támogatását a túlnyomó részt etnikai oroszokat alkalmazó vállalatok kedvezményes hitelekkel történő ellátásával, a határon túli orosz vállalkozásokat oroszországi megrendelésekkel, az orosz piacra való kedvezményes bejutással támogatta volna. Emellett vállalati ösztönző rendszert tervezett bevezetni azon cégek számára, amelyek részt vesznek a határon túli oroszok/orosz ajkúak támogatásában. Hiteleket nyújtott volna továbbá az utódállamoknak, hogy oroszországi tankönyveket vásárolhassanak, de programot dolgozott volna ki és vezetett volna be az utódállamok orosz iskoláinak, tanintézményeinek és tömegtájékoztatási eszközeinek a támogatására is. Mindazonáltal bármilyen, az utódállamok orosz/orosz ajkú lakosságát ért sérelmet, jogkorlátozást azonnal és kemény retorziókkal kívánta büntetni. Ez utóbbi kapcsán a válaszlépések a kötelezettségek azonnali törlesztésétől kezdve az energiafegyver bevetéséig terjedtek. Amennyiben az így megbüntetett egykori tagköztársaságok mégsem tudtak volna pénzzel törleszteni, az elnökjelölt álláspontja szerint, a törlesztést az utódállamok vállalatainak orosz tulajdonban kerülésével is biztosítani lehetett volna. Mindezt, véleménye szerint, természetesen nem zsarolásként kellett értelmezni, hanem csupán az utódállamok orosz/orosz ajkú lakosságát ért jogsérelemre adott olyan civilizált válaszlépésként, amely eredményeként a mintegy 20 millió etnikai orosz számára érezhetővé válik az anyaország irántuk való elkötelezettsége és gondoskodása.¹² Gyakorlati szempontból egyes követelések idealisztikusnak, sőt utópisztikusnak, mások racionálisnak, míg megint mások megvalósíthatatlannak tűnnek. Elméleti síkon viszont, egyszerre figyelhető meg

¹² Programma podgyerzski szootyecsetvennyikov za rubezsom kandinata na poszt Prezidenta Rosszijszkaj Federacii Amana Tulajeva. *Nyezaviszimaja gazeta*, 17 marta 2000. Letöltés helye: http://www.ng.ru/events/2000-03-17/2_prog.html; letöltés ideje: 2015.04.01.

benne a határon túli oroszországi honfitársakkal kapcsolatos politikai nézetek mindegyike.

Magyarországgal ellentétben, Oroszországban a határon túli oroszok/országi ajkúak érdekében történő keményebb föllépések és megfogalmazások, legalábbis retorikai szinten, elsősorban a baloldali erőkhöz voltak köthetők. Ennek oka, hogy az 1990-es években a politikai erők közül az egykori Szovjetunió fölbomlását sajnálatos eseményként leginkább a kommunista párt és szimpatizánsai értékelték. Ugyanakkor az ezredfordulóra a helyzet annyiban változott, hogy Putyinhoz hasonlóan a jobboldali eszméket vallók is egyre inkább katasztrófaként tekintettek a szovjet állam fölbomlására. Az orosz elnök egyszer úgy fogalmazott, hogy a Szovjetunió felbomlás a XX. század legnagyobb katasztrófája volt.¹³ Ennek eredményeként a határon túli oroszok/országi ajkúak helyzete is egyre fontosabb lett a jobboldali pártok megnyilatkozásaiban. 2003-ban Borisz Nyemcov¹⁴ már olyan javaslatot tűzött az orosz-ukrán tárgyalások napirendjére, amelyet korábban vezető politikusként ő maga sem vetett föl. Javaslata alapján a tárgyalások főbb napirendi pontjaiként a krími oroszok és az orosz nyelv ukrain helyzete, a gázszállítások kérdése, a két ország közötti kereskedelmi háború, illetve az ukrain orosz és az oroszországi ukrán nyelvű televízió csatornák hiányának kérdésköre szerepelt. Ehhez még hozzátette, hogy ideje lenne elgondolkozni azon, hogy mi fog történni Kucsma elnöki mandátumának lejártával. Véleménye szerint Oroszországnak minden befolyásos ukrain erővel ki kell építenie kapcsolatait.¹⁵ Ami a sorrendet illeti valóban jelentős hangsúlyváltásokról beszélhetünk. Mindez azt is bizonyította, hogy

¹³ Roubini, Nouriel: Oroszország Eurázsiai víziója. *Világ gazdaság online*. Letöltés helye: <http://www.vg.hu/velemenya-kozaszasok/roubini-oroszorszag-eurazsiai-vizioja-432897>; letöltés ideje: 2014.08.01.

¹⁴ Nyemcov az 1990-es évek második felében a miniszterelnök-helyettes, majd a Jobboldali Erők Szövetsége ellenzéki párt, majd ezt követően a Szolidaritás ellenzéki mozgalom elnökeként tevékenykedett. Putyin egyik legkeményebb politikai ellenfele volt, a ellene elkövetett 2015 február 27-i halálos merényletig.

¹⁵ Ukrajna-Rosszija: csego mi hotyim drug ot druga? *Komszomolszkaja pravda*, 28 janvarja 2003. Letöltés helye: <http://www.kp.ru/daily/22961/1293/>; letöltés ideje: 2015.04.20.

a határon túli oroszok/országi ajkúak kérdésköre valóban olyan örökzöld téma volt már az ezredforduló időszakában is, amellyel hosszú ideig lehetett a hatalmon lévőköt pro és kontra bírálni.

Barterügylet: embereket gázért

Az ukrainai válságig a határon túli oroszokkal/országi ajkúakkal kapcsolatos politika Oroszországon belül talán a legtöbbet és legkeményebben bírált területe az orosz-türkmen kettős állampolgársággal, illetve a türkmenisztáni kisebbségek helyzete volt. A Türkmenisztánnal, az ott élő oroszokkal/országi ajkúakkal kapcsolatos orosz politika nem volt más, mint tömény sűrítménye a határon túli oroszországi honfitársakkal kapcsolatban kialakult orosz cselekvési lehetőségeknek és a közvélemény erre adott reakciójának. Ellenzéki vélemények szerint a kettős állampolgárság megszüntetésével százezernyi oroszországi honfitárs vált száműzötté, akik kénytelenek voltak vagyonukat hátrahagyva elhagyni Türkmenisztánt. A bírálatok szerint a két elnök bábáskodásával létrejött megállapodásnak, amely számtalan orosz/országi ajkú számára csak szenvedést és nélkülözést eredményezett, egyetlen haszonélvezője a Gazprom volt. Ellenzéki értékelés szerint a megállapodás nem volt más, mint gáz emberekre történő cseréje, vagyis olyan barterügylet, melyben a gáz ellenértékét a helyi oroszok/országi ajkúak adták.¹⁶ A jobboldali ellenzék szerint a megújult Oroszország az orosz és többi oroszországi nép kultúrájának fejlesztése mellett a szomszédos államokban élő orosz/országi ajkú lakosság védelmét is el fogja látni.¹⁷ Ugyanakkor már az orosz média számára is föltűnt az orosz diplomácia akkori látványos hallgatása a türkmenisztáni emberi jogsértésekkel kapcsolatban. Az orosz

¹⁶ Cigankov, Valerij: Pravim nye udalosz dokricsatyszja do Turkmenbasi. *Nyezaviszima gazeta*, 30 ijunja 2003. Letöltés helye: http://www.ng.ru/politics/2003-06-30/2_sps.html; letöltés ideje: 2015.04.20.

¹⁷ Csubajsz, Anatolij: Misszija Rosszii v XXI veke. *Nyezaviszima gazeta*, 1 oktrjabja 2003. Letöltés helye: http://www.ng.ru/ideas/2003-10-01/1_mission.html; letöltés ideje: 2015.04.20.

külügyminisztérium még akkor is a se nem lát, se nem hall politikáját követte Türkmenisztánnal szemben, amikor Putyin első elnöki periódusában Nyijazov türkmén elnök madárpiachoz hasonlította a Dumát.¹⁸ Oroszország „udvarias” hallgatása különösen akkor tűnt szembeötlőnek, amikor már a nemzetközi szervezetek, köztük az EBESZ is kifejezte aggodalmát a kettős állampolgárság megszüntetését érintő türkmén alkotmánymódosítással kapcsolatban.¹⁹ Mindezek azt jelentették, hogy a Türkmenisztánban élő oroszországi honfitársak valóban barterárúvá váltak. Ugyanakkor másik oldalról nézve az eseményeket, talán jogosan tehető föl a kérdés, hogy mit nyerhetett volna Oroszország és az ott élő orosz/orosz ajkú lakosság erőteljes orosz föllépés és tiltakozás esetén, volt-e Oroszországnak másik cselekvési opciója, mint a türkmén elnök döntésének tudomásulvétele. Álláspontom szerint, ha az oroszországi honfitársak érdekei mellett a mérleg másik serpenyőjébe – sok más egyéb tényező mellett – csupán a geopolitikai, az energiapolitikai szempontokat helyezik el, akkor Oroszország a lehető legkisebb veszteséggel jött ki a konfliktusból. A fenti megnyilatkozásokból, amelyek kétségkívül tükrözték a témával kapcsolatos társadalmi álláspontokat, az is világosan kitűnt, hogy elsősorban azok az erők fejezték ki radikálisan nézeteiket, amelyek vagy kiestek a felső hatalomból, a „politikacsinalás” köreiből vagy igazán be sem kerültek oda. Nem véletlen, hogy a legradikálisabb nézeteket a parlamenten kívüli Nemzeti Bolsevik Párt vallotta. A párt célkitűzéseként szerepelt a területi revízió, amelyet fegyveres partizánakciók megszervezésével próbálnak elérni. Észak-Kazahsztán vagy a Krím esetében a párt célja a kompakt orosz lakossággal bíró területek elszakítása volt.

¹⁸ Panfilova, Viktorija: Turkmenbasi nazval Goszdumu „pticsim bazárom”. MID Rosszii prodolzajet gyejsztvovaty po principu „nyicsego nye vizs, nicsego nye szlísu”. *Nyezaviszimaja gazeta*, 30 ijunja 2003. Letöltés helye: http://www.ng.ru/cis/2003-06-30/1_turkmenia.html; letöltés ideje: 2015. 04.20.

¹⁹ Panfilova, Viktorija: Rosszija bezslivo molcsit. OBSZE nasztáivajet na izmenenyii Konsztitúcii Turkménii. *Nyezaviszimaja gazeta*, 20 oktjabrja 2003. Letöltés helye: http://www.ng.ru/cis/2003-10-20/3_obse.html; letöltés ideje: 2015.04.20.

Radikális ellenzék versus mérsékelt hatalom

A hatalom körein kívüli pártok éles retorikája a hatalom számára is előnyös volt. Amennyiben az utódállamokban élő oroszországi honfitársak olyan valódi problémáival foglalkoztak volna, mint a politikai és állampolgári jogok, az orosz nyelv és oktatás helyzete, a kettős állampolgárság kérdése, stb. és nem a területi revízió vagy a szeparatista mozgalmak szervezése, akkor egy olyan erős társadalmi konszenzus alakulhatott volna ki, amely jelentősen megnehezítette volna a problémák szőnyeg alá söprést vagy negligálását mind Oroszországban, mind az utódállamokban. Másrészt viszont, minél radikálisabb hangon szólalt meg az ellenzék, annál mérsékeltebbnek tűnhetett az orosz kormánynek a határon túli honfitársak érdekében történő bármely föllépése. Az addigi eredmények mindenesetre azt mutatták, hogy Oroszország föllépései nem hoztak érdemi javulást a határon túli oroszok/orosz ajkúak életében. Belorussziát és Kirgizisztánt kivéve sem az orosz nyelv nem vált hivatalossá, sem az orosznyelvű oktatás helyzete nem rendeződött megnyugtatóan, sem a kettős állampolgárság nem vált széleskörűen hivatalosan is elterjedtté a FÁK országokon belül.

Nemzetiségi, nyelvi, kulturális, vallási szempontból az utódállamokban élő oroszországi honfitársak helyzetében nem történt valódi fordulat. Ezzel párhuzamosan egyre népszerűbb lett mind Oroszországban, mind az utódállamok orosz/orosz ajkú közösségeiben az a gondolat, hogy az orosz állam feladata gondoskodni mindazok hazatéréséről, akik ezzel élni akarnak. Az elképzelést szélsőséges, birodalmi eszméket valló pártok, szervezetek is zászlajukra tűzték. Ezen vélemények szerint a hazatérés nem csupán lehetősége, hanem joga is minden olyan határon túli oroszoknak/orosz ajkúknak, aki a Szovjetunió szétesését követően került kisebbségi sorba.²⁰ Habár a nézet valóban szélsőségesnek és radikálisnak tűnt, számos eleme visszaköszött a 2006-ban meghirdetett új

²⁰ Osznavnie polozsényija programmi politicesszkaj partii „Obscerosszjjszkaja politicseszkaja partija Imperii”, *Rosszjjszkaja gazeta*, 5 oktjabrja 2005. Letöltés helye: <http://www.rg.ru/2005/10/05/programma.html>; letöltés ideje: 2015.04.20.

repatriálási politikában.²¹ Sőt, nemzetközi szinten sem jelent unikumot, hiszen Izrael is lehetővé teszi, hogy mindazon zsidó származásúak, akik élni kívánnak a hazatéréssel, ezt megtehessek bárhol is éljenek.

A stratégiai koncepció hiánya

A határon túli oroszok/országi oroszok helyzete nemcsak bel- és külpolitikailag érzékeny kérdéskör, de a társadalom és gazdaság számos területére hatással van. Ezért elhibázott volt minden olyan lépés, amely a témát politikai spekulációk és rövidtávú konjunktúrák szemszögéből közelítette meg. Oroszország a szovjet állam felbomlását követő bő két évtizedben nem találta meg a közös nevezőt az ország nemzeti érdekei és a kialakult új politikai realitások között. Az ukrán válságig az utódállamok és azok vezetői részére címzett retorikai fenyegetések és egyoldalú lépések ugyanis, ahogy a magyar tapasztalatok is mutatják, gyakran kontraproduktívak voltak. Vagyis, azonnal negatívan hatottak vissza azokra, akik érdekében az anyaország föllépett. Másrészről viszont határozott kiállásra is szükség van, mert – ahogy a magyar tapasztalatok ugyancsak mutatják – a nemzeti érdekek nem kellő képviselését, amelybe természetes módon beletartozik a határon túliak érdekeinek a védelme is, valóban a gyengeség jeleként értékelik az utódállamokban. Sőt, abban további bátorítást látnak arra, hogy még inkább korlátozzák a kisebbségek nemzetiségi, nyelvi, oktatási, kulturális vagy vallási jogait.

Természetesen a fentebb említettek nem azt jelentik, hogy Oroszországban a politikai és társadalmi erők csupán rövid távú választási, illetve egyéb érdekekből foglalkoztak a határon túli oroszok/országi oroszok problémakörével. Hanem éppen ellenkezőleg, a kérdéskör régóta széleskörűen foglalkoztatja a közvéleményt és a politikai elitet egyaránt. Ez annak ellenére így van, mint ahogy Magyarország példája is mutatja,

²¹ Ukaz Prezidenta Rosszickoj Federacii No 637/ 22.06.2006 „O merah po okazaniju szodejsztvija dobrovolnomu pereseleniju v Rosszicskujju Federaciju szootyecsztvennyikov, prozsvajuschih za rubezsom”. Letöltés helye: www.mid.ru; <http://www.rg.ru/2006/06/28/ukaz-pereselenie.html>; letöltés ideje: 2015.04.20.

hogy a megoldást, illetve az arra vezető utat nagyon sokan nagyon sokféleképpen képzelik el. Ezek az elképzelések pedig számos esetben egymást gyengítik, vagy éppen kioltják. Mindez a gyakorlatban úgy jelenik meg, hogy a mai napig hiányzik az az egységes, hosszú távú stratégiai koncepció, amely a problémakör kezelésének fő irányait ciklusokon átívelve meghatározhatná. Ennek hiányában pedig csak tüneti kezelésről, ad- hoc intézkedésekről beszélhetünk.

Ezzel szemben az orosz üzleti elit a 2000-es évek közepéig, sőt az ezt követő időszakban is csak igen mérsékelttel kapcsolódott be a határon túli oroszországi honfitársak támogatásába. Ennek a mérsékelt elkötelezettségnek az oka elsősorban abban keresendő, hogy az oroszországi magántőke, hasonlóan a nemzetközi tőkéhez, elsősorban a profitban érdekelt. Megszerzett piaci pozícióit, illetve jövőbeni üzleti lehetőségeit viszont nem kívánta kockáztatni olyan projektek nyílt támogatásával, amelyek nem élvezik az utódállamok politikai elitjeinek a támogatását. Mindazonáltal, ha csak a politikai pártok kreatív finanszírozásának különböző országokban megfigyelhető példáiból indulunk ki, megvan a technikái annak, hogy ezt oly módon tehessek meg, hogy a támogató személye ismeretlen maradjon. Ennek gyakorlata a posztszovjet térségben sem ismeretlen.

Összegzés

A nemzetközi és a magyarországi példák is azt mutatják, hogy a határon túli kisebbségek helyzetének javításában nem elég csupán az anyaországi végrehajtó hatalom és politikai pártok föllépeése. Ez akkor lehet még hatékonyabb, ha ebben nemzeti konszenzus van és minden lehetséges nemzetközi fórumon aktívan föl is lépnek a kisebbségek támogatása érdekében. Ezért, Oroszországnak is mindent meg kell tenni azért, hogy a határon túli oroszországi honfitársak kérdésének átpolitizáltságát megszüntesse, és megóvja azt a rövid távú személyes vagy pártérdekek okozta veszélyektől. Ezzel párhuzamosan egy hosszú távú, több cikluson átívelő program kidolgozására is szükség lenne. A nemzeti kisebbségek helyzetének, jogainak túlzott átpolitizáltsága, illetve ezen jogok bármi-

lyen korlátozása nemcsak bilaterális, regionális feszültségeket hordoz, de ahogy az ukrán válság is mutatja, globális kontextusban is megjelenhet. Azon nemzeti közösségek ugyanis, amelyek az általános, az adott ország minden lakosára kiterjedő állampolgári és politikai jogok mellett széleskörűen élvezik a nyelvi, etnikai, kulturális, vallási kisebbségi jogokat is, jóval kevésbé hajlamosak a szeparatizmusra és az erőszakos fellépésre. Igazodási pontjukban pedig az állampolgárság/lakóhely szerinti állam legalább olyan, ha nem még fontosabb helyet foglal el, mint amit az anyaország betölt. Ez utóbbi pedig azt jelenti, hogy többségüket az anyaország nem tudja és nem képes saját egyoldalú érdekeiben ötödik hadoszlopként felhasználni. Az említett cél elérése érdekében az állampolgárság/lakóhely szerinti utódállam előtt is több feladat áll. Egyrésztől meg kell változtatnia azt a negatív prekonceptiót, mely a nemzeti, nyelvi, vallási kisebbségeket szinte automatikusan ötödik hadoszlopnak tekinti. Másrésztől úgy kell integrálnia (és nem burkolt vagy nyílt erőszakkal asszimilálnia) a nem a többségi etnikumhoz tartozó népeiséget, hogy azok jelenlegi lakóhelyüket valóban hazájuknak és ne csak ideiglenes tartózkodási helyüknek tekintsék, illetve hogy a szülőföldön való megmaradás és gyarapodás szempontjából megfelelő pozitív jövőképpel rendelkezzenek.

NÉZŐPONT

Ludányi András¹

Szétszórtsági magyar sors: múlt, jelen, jövő

*„Szétszórtságunk nemcsak problémákat ad, nemcsak elválaszt egymástól, hanem egyben új feladatokat is jelöl ki. Olyan intézményekkel kell alátámasz-
szuk a szórványéletet, mely megteremti körülöttünk a magyar környezetet, mely lehetővé teszi, hogy szépen éljünk, magyarul éljünk.” – Cseh Tibor (1972)²*

A szavak nagyon fontos szerepet játszanak abban, hogy miként fogalmazzuk meg sorsunkat és jövőnket. Egy kiváló könyv került a kezembe körülbelül öt évvel ezelőtt, amit akkor sajnos nem vettem komolyan és

---

¹ Ludányi András a magyar emigrációt és diaszpórát nemcsak tanulta, ismeri és ír róla, hanem meg is élte. Még gyermekként, 1945-ben vándorolt el Magyarországról szülei és testvérei-vel. Négy év nyugat-európai emigráció után a család úgy döntött, folytatja útját az Újvilágba. A Hamburgból induló General Blatchford hajón keltek át az óceánon, 1949 augusztusában szálltak partra New York kikötőjében. András ott nőtt fel, Észak-Amerikában. Miután a Chicagótól nem messze lévő Elmhurst College történelem szakán lediplomázott, a Louisianai Állami Egyetemen folytatta tanulmányait politológia szakon. 1971-ben itt kapott doktori címet. Sikeresen megvédett disszertációjában az erdélyi és vajdasági magyarokat érintő román és jugoszláv kisebbségpolitikákat hasonlította össze. Még doktoranduszként kezdett el tanítani az Észak-Ohioi Egyetemen, ahol negyven évvel később, 2009-ben professor emeritus lett. András nemcsak kimagasló szakmai eredményeivel gazdagította a helyi magyar diaszpórát, hanem aktív közösségépítő tevékenységeivel is. Éltető Lajossal és Csomay Györggyel együtt alapító tagja a Magyar Baráti Közösségnek, mely 1972 óta minden évben (1973 kivételével) megszervezi az Itt-Ott találkozót: az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarok egyik legjelentősebb összejövetelét, melynek 1976 óta az ohioi Lake Hope State Park (Reménység Tava Állami Park) ad otthont. A helyválasztás nem volt véletlen, ahogy egyik beszélgetésünk során András fogalmazott: „akkor még csak a reménységre lehetett alapozni”. András 2009-ben feleségével Magyarországra költözött, de minden évben visszalátogat Amerikába. 2013 óta a Nemzetpolitikai Kutatóintézet önkéntes munkatársa. Itt publikált írásában személyes tapasztalatokra alapozott ismereteit osztja meg az olvasóval az Egyesült Államokban élő magyarok múltjáról és jelenéről. A szerző bemutatását Gázsó Dániel írta.

² Cseh Tibor: A szétszórtsági életforma lehetőségei. *ITT-OTT Szeminárium*, 1973. 5 (1). 79–81, itt: 79.